

PRACA MAGISTERSKA WALDEMARA CHMIELEWSKIEGO

Do problematyki badań grobowców kujawskich powrócono na przełomie lat 40. i 50. XX w. W tym czasie wykonano prace wykopaliskowe w Gaju (gm. Izbica Kujawska) i Sarnowie (gm. Lubraniec). Badania były efektem pomysłu prof. Konrada Jażdżewskiego wysłania swojego ucznia – bardzo zdolnego studenta, późniejszego profesora zwyczajnego i autora podręczników archeologii – Waldemara Chmielewskiego na Kujawy. Podstawowym celem wyjazdu było przeprowadzenie wykopalisk i napisanie przez niego pracy magisterskiej. W efekcie powstała samodzielna publikacja pt. *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań* wydana drukiem w 1952 r., która do dzisiaj zachowuje pełną wartość naukową i jest najczęściej cytowanym dziełem dotyczącym kujawskich megalitów.

Pierwsza relacja o grobowcach kujawskich położonych w miejscowości Gaj pochodzi z 1936 r. Na podstawie wizytacji Stanisława Madajskiego wiadomo było, że *(...) naprzeciw siedziby nadleśnictwa znajdują się dwa grobowce, w tym jeden mocno zniwelowany, bez obstawy kamiennej a drugi jeszcze dość dobrze zachowany dochodzący do 2 m wysokości*. Podobną sytuację zastał w 1949 roku Waldemar Chmielewski, który razem z Aleksandrem Gardawskim (też późniejszym profesorem), sporządził plan sytuacyjny megalitów. W roku następnym małżonkowie Maria i Waldemar Chmielewscy przy współpracy ze Stanisławem Madajskim, działając z inicjatywy prof. Konrada Jażdżewskiego jako ekspedycja Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, przeprowadzili prace wykopaliskowe grobowca nr 1.

Grobowiec nr 1 został zbadany częściowo. Prace ograniczono do dobrze widocznego nasypu z obstawą kamienną o długości 55 m. Prawdopodobnie pierwotna długość megalitu wynosiła 126 m (dane na podstawie wyników badań z 2016 r.), co czyni go największym – jak do tej pory – grobowcem na Kujawach. Nie wiadomo kiedy nasyp został skrócony. Być może stało się to między 1936 a 1949 r. lub na przełomie lat 20. i 30. XX wieku, w czasie budowy siedziby Nadleśnictwa Koło. Omawiany grobowiec zbudowano na planie wydłużonego trójkąta z mocno rozchyloną częścią

→
Grupa pracowników wykopaliskowych na tle zrekonstruowanego grobowca nr 1 w Gaju w 1951 r.

→
A group of excavation workers against the background of the reconstructed long barrow no 3 at Gaj, 1951

przednią. Największa szerokość czoła wynosiła 10,5 m. Olbrzymie głazy ustawione były w narożnikach, a między nimi znacznie mniejsze, szczególnie w „wejściu” do grobowca. W czasie prac natrafiono na szczątki dwóch pochowanych osób w pozycji wyprostowanej „na wznak”. Pierwszy grób, centralny, znajdował się w części czołowej grobowca. Odkryto w nim zachowany w bardzo złym stanie szkielet dorosłego mężczyzny, który został przykryty białą wapienną masą. Wyposażenie zmarłego stanowiło narzędzie krzemienne (ostrze sztyletu) wykonane z surowca „wołyńskiego”, sprowadzonego aż z terenów dzisiejszej Ukrainy. Pochówek drugi, bez trwałych darów grobowych, odkryto w środkowej części grobowca.

Cechą szczególną grobowca numer 1 w Gaju jest zbudowanie jego nasypu przede wszystkim z gliny, która przez tysiąclecia zamieniła się w twardą masę odporną na negatywne wpływy czynników przyrodniczych oraz mocno utrudniającą „badania” amatorom archeologii z XIX i początków XX wieku. W efekcie, Waldemar Chmielewski w czasie badań wykopaliskowych mógł poczynić wiele obserwacji dotyczących szczegółów budowy megalitu, co w przypadku innych grobowców było niemożliwe.

Wyjątkowym odkryciem badań wykopaliskowych grobowca nr 1 w Gaju było natrafienie na pozostałości budowli sakralnej. Odkryto ją wewnątrz nasypu, bezpośrednio za kamieniami obstawy czołowej megalitu. Dzięki pożarowi, który w warunkach nikłego dostępu tlenu powoli trawił drewniane części budynku, w zwęglonej formie zachowały się elementy jego konstrukcji, które wyraźnie można było obserwować w czasie prowadzenia prac wykopaliskowych. Na podstawie skrupulatnie wykonanej dokumentacji rysunkowej i fotograficznej, Waldemar Chmielewski szczegółowo opisał odkryty budynek. Wzniesiono go na planie trapezu o dłuższych bokach po 5 m, a krótszych odpowiednio 4,4 i 3 m długości. Konstrukcję ścian wykonano w technice sumiko-wo-łątkowej – z dranic połączonych ze słupami stojącymi w narożnikach budynku i po jednym w środku każdej ze ścian. Dach prawdopodobnie był dwuspadowy, oparty na 2 słupach i śleminiu. Podłoga budynku została wylepiona gliną i wyrównana do gładkiego klepiska. Niezwykle odkrycie w Gaju pomogło poprawnie zinterpretować charakter podobnych budynków, m.in. z Obałk i Sarnowa, oraz wyjaśnić sens istnienia charakterystycznych przerw w obstawach czołowych w przypadku wielu grobowców kujawskich.

Gaj, grobowiec nr 1, narzędzie kościane

Gaj, long barrow no 1, bone tool

Gaj, grobowiec nr 1 w trakcie badań wykopaliskowych w 1950 r.

Gaj, long barrow no 1 during the excavations in 1950

Zasadniczym celem kampanii wykopaliskowych z lat 1950 – 51 było rozpoznanie cmentarzyska megalitycznego w Sarnowie. Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne zostało poinformowane w 1946 r. przez Henrykę Królikowską - kustosza Muzeum Ziemi Kujawskiej we Włocławku, o istnieniu grobowców kultury pucharów lejkowatych w lesie nad Zgłowiączką. Z pomocą leśniczego Michała Paprockiego dokonano dokładnej lokalizacji i sporządzono wstępne plany sytuacyjne stanowiska. Dzięki temu, że obszar był zalesiony, grobowce zachowały się stosunkowo dobrze, nawet pomimo usuniętych obstaw kamiennych. Olbrzymie głazy zostały wyrabowane i rozkawałkowane, nawet przy pomocy dynamitu, już w 1916 roku. W ten sposób przygotowane kruszywo wykorzystali niemieccy żołnierze do budowy drogi Lubraniec – Izbica Kujawska.

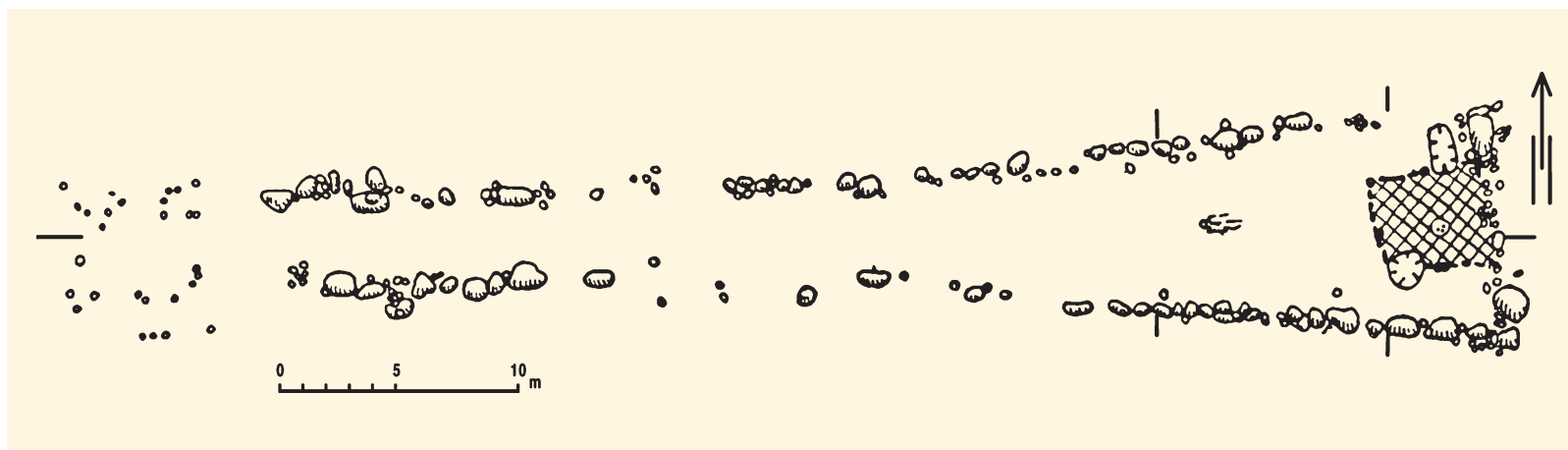
Badania cmentarzyska w Sarnowie, tak jak grobowca w Gaju, prowadzili Waldemar i Maria Chmielewscy przy współdziałaniu Stanisława Madajskiego. W trakcie dwóch sezonów: w 1950 i 1951 r., rozpoznano, a następnie zrekonstruowano sześć z dziewięciu znajdujących się tu megalitów.

Zbadane grobowce były dość zróżnicowane. Największy miał długość 83 metrów, a najkrótszy tylko 38 m. Wewnątrz grobowców pochowano od jednej do czterech osób, często w grobach posiadających dodatkowe konstrukcje kamienne. Zmarłym towarzyszyły dary grobowe w postaci naczyń i narzędzi kościanych. Ciekawą formą naczyń kultury pucharów lejkowatych są odkryte w grobowcu nr 1, 2 i 5 tzw. flaszki z kryzą, które zdaniem wielu badaczy są podobne do odwróconej torebki nasiennej maku, pospolicie nazywanej makówką. Naczynia te są tak charakterystyczne, że stały się najbardziej rozpoznawalnym rodzajem ceramiki kultury pucharów lejkowatych. Flaszka z kryzą została wykorzystana również jako główny element logo Parku Kulturowego Wietrzychowice. Szczególne właściwości maku, w tym nie tylko lecznicze, stwarzają pole do ciekawych interpretacji jego roli w obrzędowości i wierzeniach społeczności kultury pucharów lejkowatych. Właśnie odkrycia tych naczyń w Sarnowie stały się powracającym elementem dyskusji o społecznej roli pochowanych w megalitach osób.

Gaj, grobowiec nr 1, fragment naczynia glinianego, tzw. flaszki z kryzą, odkryty w nasypie grobowca

Gaj, long barrow no 1, clay vessel fragment – so called collared flask unearthed in the mound of the barrow

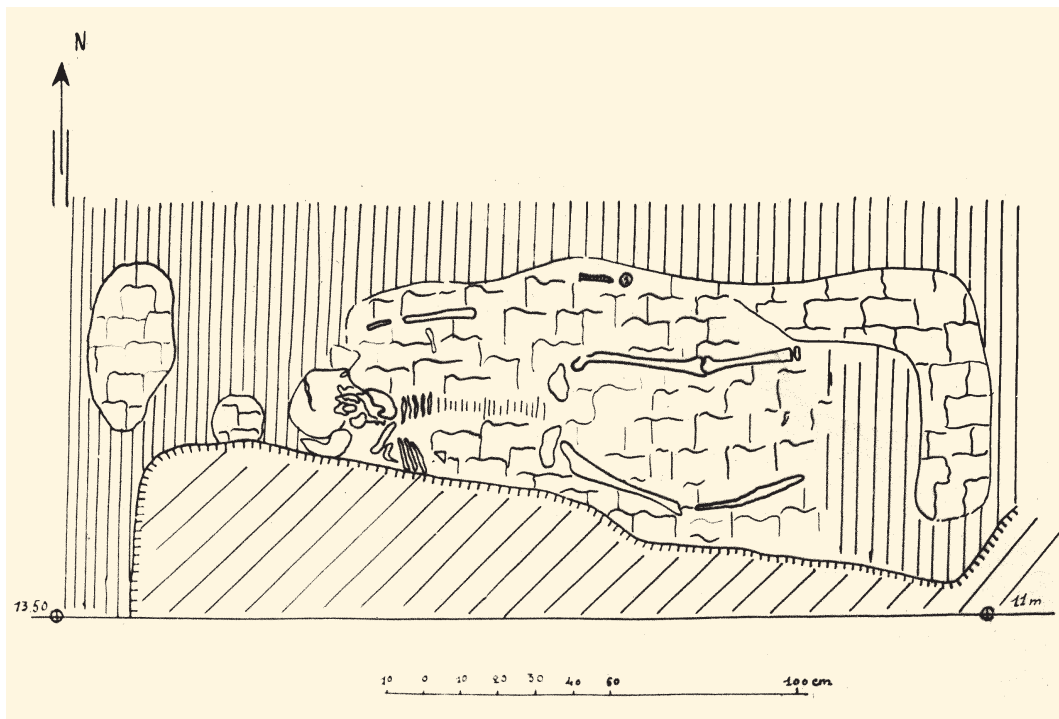
Gaj, grobowiec nr 1, rzut poziomy

Gaj, long barrow no 1, horizontal plan

Gaj, grobowiec nr 1, przykłady ornamentyki naczyń kultury pucharów lejkowatych

Gaj, long barrow no 1, examples of the decoration on vessels of the Funnel Beaker Culture

Gaj, grobowiec nr 1, fotokopia oryginalnego planu grobu centralnego z 1950 r. oraz narzędzie krzemienne (nóż) stanowiące wyposażenie zmarłego

Gaj, long barrow no 1, photocopy of the original plan of the main grave chamber from 1950. Flint tool (knife) – grave offering

Gaj, grobowiec nr 1, zdjęcie zwęglonych elementów
budowli kultowej widocznych w profilu czoła megalitu

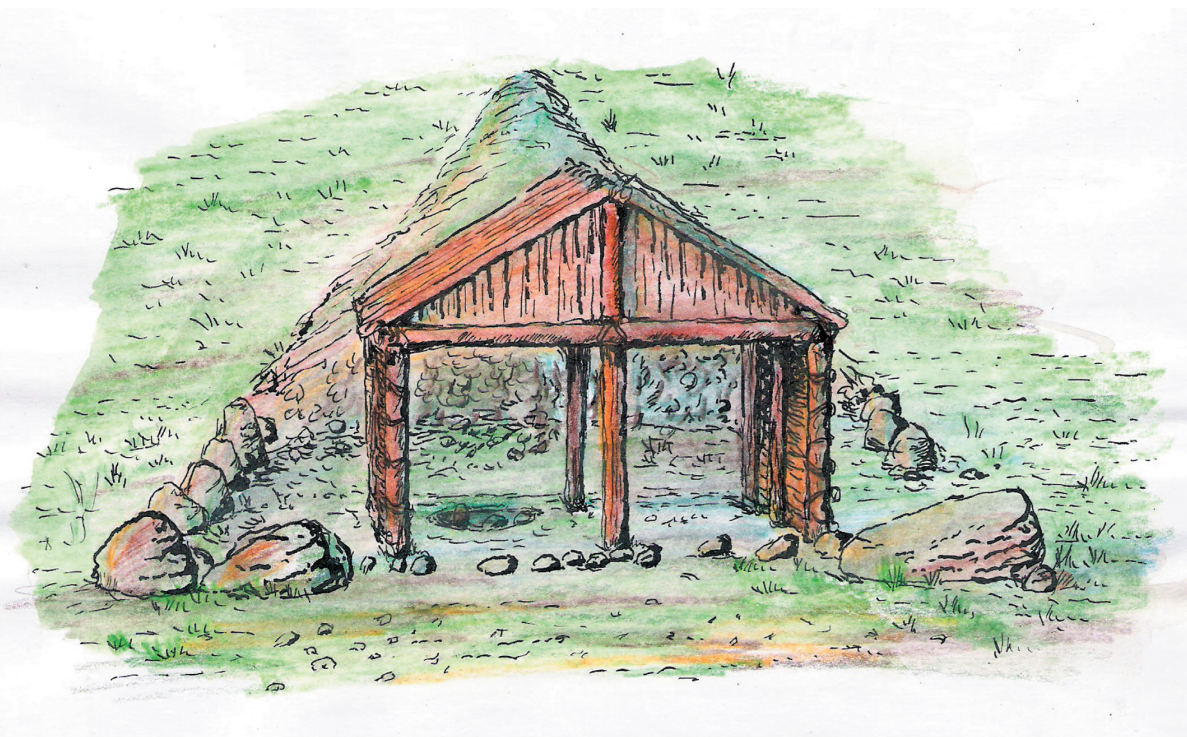
Gaj, long barrow no 1, a view from the front of the bar-
row, a photograph of charred remains of a place of
worship

Gaj, grobowiec nr 1, narzędzia krzemienne wykonane z su-
rowców importowanych z terenów dzisiejszej Ukrainy

Gaj, long barrow no 1, flint tools made of the raw material
imported from the area of today's Ukraine

Rekonstrukcja grobowca nr 1 w Gaju

Reconstruction of long barrow no 1 at Gaj

Wyobrażenie grobowca nr 1 w Gaju (za D. Sukniewicz, A. Myrta, W krainie polskich piramid. Park Kulturowy Wietrzychowice. Przewodnik, Izbica Kujawska 2008)

Image of long barrow no 1 at Gaj (after D. Sukniewicz, A. Myrta, „In the Land of Polish Pyramids” Wietrzychowice Culture Park. Guide book, Izbica Kujawska, 2008)

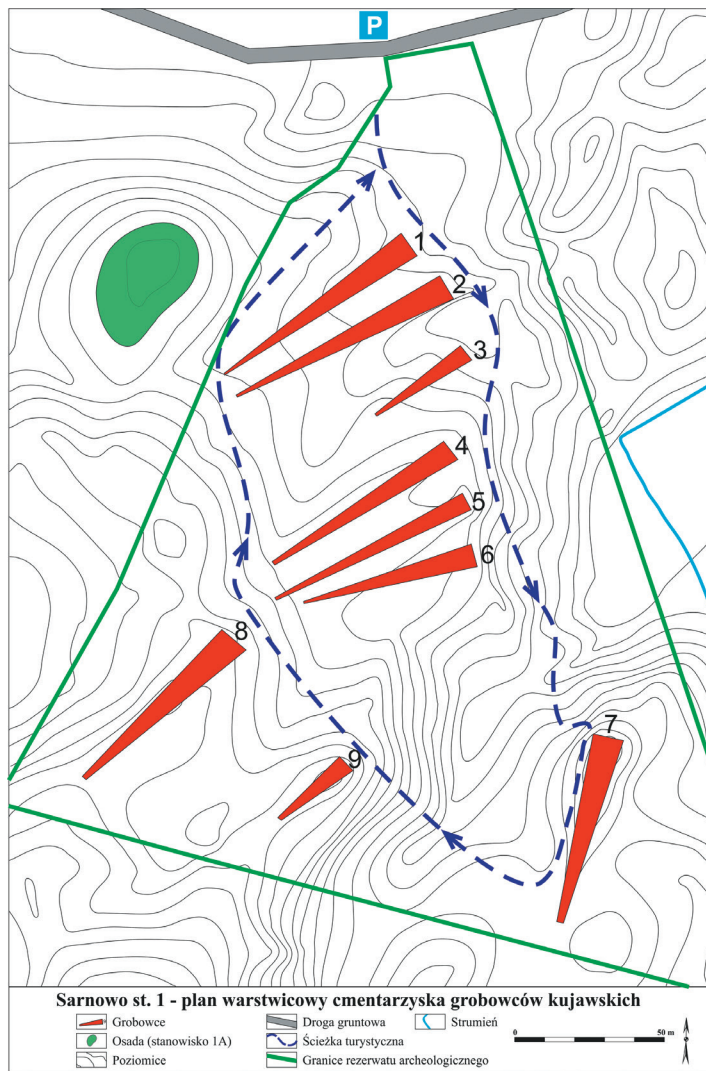
Gaj, grobowiec nr 1

Gaj, long barrow no 1

Sarnowo, grobowce nr 1–3 po rekonstrukcji w 1951 r.

Sarnowo, long barrows no 1–3, after reconstruction in 1951

Sarnowo, widok grobowców kujawskich przed badaniami wykopaliskowymi

Sarnowo, view of the Kuyavian long barrows before the excavations

Sarnowo, plan cmentarzyska megalitycznego kultury pucharów lejkowatych

Sarnowo, horizontal map of a megalithic graveyard of the Funnel Beaker Culture

Sarnowo, grobowiec nr 1, grób 1, naczynie gliniane, tzw. flaszka z kryzą

Sarnowo, long barrow no 1, grave no 1, clay vessel, so called collared flask

Sarnowo, grobowiec nr 2, grób 1, naczynie gliniane, amfora

Sarnowo, long barrow no 2, grave no 1, clay vessel, amphora

Sarnowo, grobowiec nr 2, grób 1, naczynie gliniane, tzw. flaszka z kryzą

Sarnowo, long barrow no 2, grave no 1, clay vessel, so called collared flask

Sarnowo, naczynie gliniane (puchar)
odkryte pod nasypem grobowca nr 4

Sarnowo, clay vessel (beaker) unearthed
under the mound of long barrow no 4

Sarnowo, grobowiec nr 2, grób 4, naczynie gliniane, tzw. flaszka z kryzą

Sarnowo, long barrow no 2, grave no 4,
clay vessel, so called collared flask

Sarnowo, igła kościana odkryta pod
nasypem grobowca nr 4

Sarnowo, bone needle unearthed under
the mound of long barrow no 4.

